

Сапогов В. А. Інноваційні аспекти педагогічної діяльності

В. В.Каплінського // АВТОРСЬКІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТНЬО – ВИХОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ВИЩОЇ ШКОЛИ: Колективна монографія.– Вінниця, 2014р. – С.82-97

ІННОВАЦІЙНІ АСПЕКТИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В. В.КАПЛІНСЬКОГО

Сапогов В.А.

Аналізуючи новаторські підходи освітян подільського краю, ми поставили собі за мету віднайти серед них педагога вищої школи, який реалізує у навчально-виховному процесі власні новаторські ідеї і діяльність якого ще не була досліджена. При виборі такого педагога ми виходили з наступних міркувань: освітянин, досвід якого ми вивчатимемо, повинен бути практикуючим викладачем з великим досвідом роботи у вищій школі; з нетрадиційним підходом до професійної діяльності; науковцем; автором власної новаторської методики; цікавою та авторитетною особистістю серед студентів та викладачів.

Здійснивши аналіз посібників, численних наукових статей, дисертації, методики проведення лекцій та практичних занять, ми виявили викладача, який: *по-перше*, ламає в студентів усталені стереотипи про професію педагога, формує інтерес та любов до неї; *по-друге*, володіє сучасними дієвими способами педагогічної взаємодії зі студентами, створюючи сприятливі умови для внутрішньо вмотивованого вивчення педагогіки; *по-третьє*, будує вивчення педагогічних дисциплін на принципі зв'язку з життям, розкриваючи їхню значущість не лише для педагога; *по-четверте*, насичує педагогічні дисципліни змістом, який стає особистісно значущим для студентів, та оновлює методи його успішного засвоєння.

Підґрунтям для оцінки новаторства професійної діяльності обраного нами викладача стали праці Ш.Амонашвілі, І. Баженової, Є.Ільїна, С.Соловейчика, В.Шаталова та ін.

Вищезазначені фактори, а також актуальність і недослідженість проблеми новаторства педагога в контексті вищої школи визначили тему дослідження: «Інноваційні аспекти професійної діяльності педагога В.В.Каплінського», об'єктом якого стала педагогічна діяльність викладача В.В.Каплінського, а предметом – інноваційні підходи В.В.Каплінського до викладання педагогічних дисциплін. Перед нами постала мета дослідити, проаналізувати та висвітлити теоретичні засади та практичний досвід інноваційної діяльності В.В.Каплінського у викладанні педагогічних дисциплін.

Відповідно до мети нами визначено такі завдання:

- визначити та охарактеризувати основні напрями інноваційної діяльності педагога В.Каплінського;
- з'ясувати особливості змісту, форм та методів новаторської діяльності В.Каплінського;
- висвітлити взаємозв'язок та взаємопроникнення новаторських підходів В.В.Каплінського.

При розв'язанні поставлених завдань ми застосовували наступні методи: теоретичні: аналіз наукових праць вітчизняних та зарубіжних авторів з проблем новаторства в педагогіці; аналіз наукових праць В.В.Каплінського; узагальнення та систематизація його практичного досвіду; порівняння із досвідом та поглядами інших діячів педагогіки сучасності. Історико-педагогічні: ретроспективний – з метою виявлення специфіки діяльності педагога-новатора, системно-структурний – для узагальнення досвіду педагога. Емпіричні: спостереження за викладацькою діяльністю, анкетування, аналіз документації, аналіз результатів діяльності.

Василь Васильович Каплінський розпочинав свій педагогічний шлях на Вінниччині, у с. Попівці Барського району як старший піонервожатий сільської школи. Закінчивши філологічний факультет Вінницького педагогічного університету, молодий учитель російської мови та літератури повертається у Попівці, де з 1977 по 1982 рр. працює заступником директора школи з виховної роботи. Саме в той час, за словами Василя Каплінського, він усвідомив важливість і місце виховної роботи в підготовці майбутнього педагога, що врешті й визначило коло його майбутніх наукових інтересів. У 1982 році він повернувся на роботу до рідного інституту, де працює вже понад 30 років. Сьогодні В.В.Каплінський – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, читає лекційні курси з дисциплін: «Педагогіка», «Основи педагогічної майстерності», «Методика виховної роботи», «Методика викладання у вищій школі», «Основи виховної діяльності вчителя фізичної культури», «Виховна діяльність викладача вищого навчального закладу». Лекції та практичні заняття виходять за рамки традиційних занять, гармонійно поєднуючи високу науковість, академічність та інноваційність. Результати його новаторської професійної діяльності викладені в 70 наукових працях, опублікованих у вітчизняних та закордонних фахових виданнях. Лише за останній рік його наукові доробки знайшли своє відображення у восьми зарубіжних збірниках наукових праць у Росії, Польщі, Канаді. Василь Каплінський - автор посібників «Основи виховної діяльності вчителя фізичної культури» та посібника «100 складних ситуацій на уроці та поза уроками: шукаємо рішення».

Основними аспектами інноваційної діяльності В.В.Каплінського є: інноваційний підхід до використання в навчально-виховному процесі проблемних педагогічних ситуацій; мотивація студентів інституту фізичного виховання і спорту до вивчення педагогічних дисциплін на основі реалізації їх пізнавального та виховного потенціалу; організація конкурсів педагогічної майстерності як засобу професійного зростання майбутнього педагога;

розвиток професійних здібностей майбутнього вчителя засобами педагогічного театру; спонукання студентів до самовиховання в процесі вивчення педагогічних дисциплін.

Вихідною тезою для аналізу першого аспекту цієї діяльності для нас стали слова відомого вченого Ю.М. Кулюткіна про те, що: «... рівень компетентності педагога ... може бути визначений передусім мірою сформованості його вмінь розв'язувати професійні педагогічні задачі.» [17, 86].

Розв'язуючи під керівництвом педагога відібрані ним ситуації за критеріями проблемності, емоційної насиченості, пізнавального та виховного потенціалу, особистісної значущості майбутні педагоги одночасно: розвивають фахове мислення, аналітичні та комунікативні здібності; формують кмітливність, необхідну в складних умовах шкільної дійсності; оволодівають досвідом пошукової та творчої діяльності; поглиблюють знання теорії педагогіки, творчо застосовуючи їх на практиці; знайомляться із різноманітними способами педагогічного впливу.

Як завжди підкреслює В.В.Каплінський, професійна діяльність вчителя являє собою процес розв'язання численних педагогічних ситуацій, які здебільшого виникають непередбачено. Саме тому її успіх певною мірою залежить від уміння продуктивно розв'язувати ці ситуації. «Справжній педагог» — справедливо зауважує в статті «Поняття режисури гри в педагогіці» С. Смирнов, — не той, хто знає матеріал, і навіть не той, хто добре володіє цим матеріалом, а той, хто може в обставинах шкільного життя, яке щосекунди змінюється, знаходити оптимальні рішення, хто вміє орієнтуватись у непередбаченій педагогічній ситуації» [18,34]. Саме ці слова бере на озброєння доц. Каплінський В.В., часто напам'ять цитуючи студентам короткий монолог педагога із художнього фільму про американську школу режисерів Дона Сімпсона та Джері Брукхаймера «Небезпечні думки»: «Моя головна мета — навчити вас думати. Мозок — це також м'яз. І щоб бути сильним, могутнім — треба тренувати його. Кожен новий факт, кожна нова ідея допомагає вам розвивати новий м'яз. І ці м'язи роблять вас по-справжньому сильними. Це ваша зброя! У цьому неспокійному світі я хочу озброїти вас. Якщо до кінця року ви не станете розумнішими, кмітливішими, спритнішими — ви нічого не втратите. А якщо ви станете такими — ви матимете в своїх руках цінну зброю».

Використання педагогічних ситуацій є невід'ємним компонентом педагогічної системи багатьох педагогів. Такий метод відомий у практиці як «метод кейсів». Новаторство Василя Каплінського полягає в тому, що він, беручи за основу метод кейсів, змінює форму роботи. Він розробив методіку використання живих педагогічних ситуацій з документальних та художніх фільмів про школу, яка спрямована на оволодіння технологією застосування в навчальному процесі частково-пошукового методу навчання на прикладі організації розв'язання проблемних ситуацій (див. схему1)

З дисциплін педагогічного циклу Василем Васильовичем відібрано, змонтовано та впорядковано близько 300 відеоситуацій з десятків фільмів на педагогічну тематику різних часів і країн.

У чому ж ефективність використання таких ситуацій? Аналізуючи заняття В.В. Каплінського, помічаємо такі їхні особливості: вони нагадують майстерно зрежисовану популярну телепередачу, у якій активно обговорюються дії, вчинки тих чи інших героїв, аналізується їхня поведінка. Сприйняття вчителя чи учня не з книги, а «вживу», за допомогою яскравих виражальних засобів аудіовізуального мистецтва має величезний потенціал впливу. На нашу думку, ефективність такої форми пояснюється тим, що саме розв'язання педагогічних ситуацій і є тими потребами, які знаходяться на вершині піраміди Маслоу (вирішення проблем, творчість, самовираження). Студент має можливість пережити ситуацію, стати її живим свідком, приміряти до себе, порівняти вчинки героїв з власними моделями поведінки, переконатись у значущості теорії, яка стає інструментом розв'язання проблем, відображених у ситуаціях.

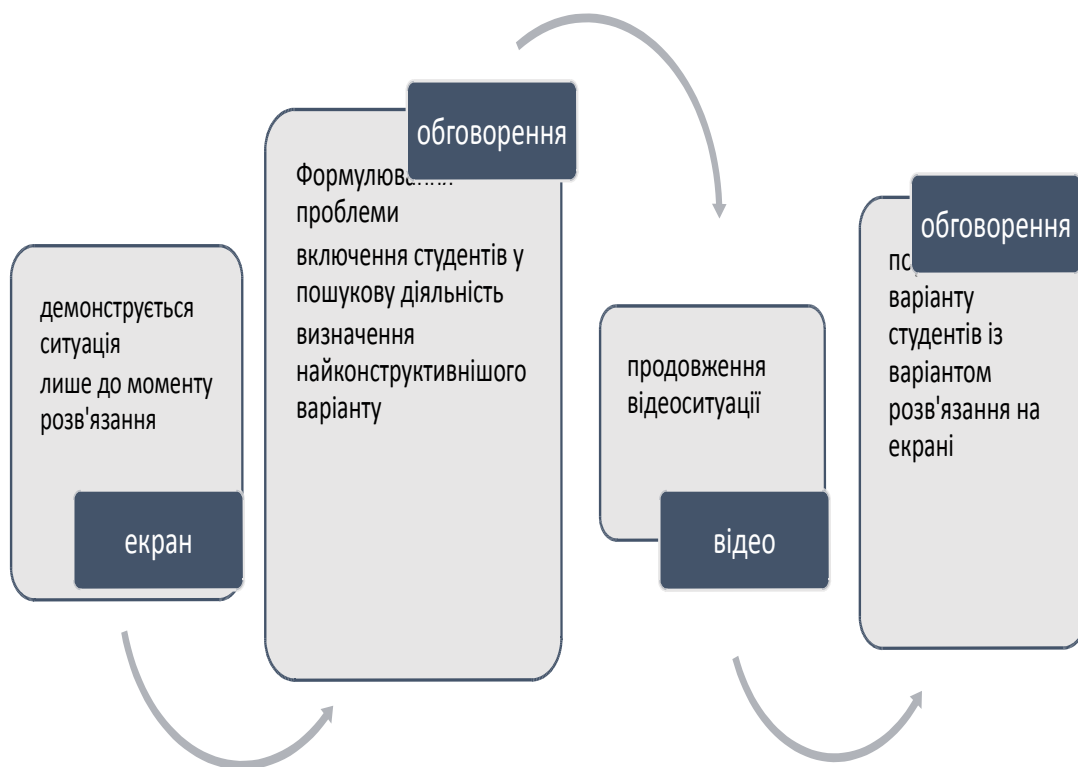

Схема 1. Організація роботи з відеоситуацією (за В.В.Каплінським)

Не лише пізнавальна активність, а й співчуття, переживання, емоційний відгук, рефлексія, ототожнення кіногероїв із собою, пошук відповіді на запитання «Хто винен і що робити», порівняння та вибір варіантів: все це одночасно зреалізовується в процесі аналізу відеоситуацій.

Анкетування студентів на заняттях з педагогіки, методики виховної роботи, основ педагогічної майстерності та навчально-виховної практики засвідчило, що однією з головних причин недостатнього інтересу до змісту

педагогічних ситуацій є їхня академічність, сухість, часта повторюваність. Їхні джерела, як правило, – одні й ті самі навчальні посібники та збірники з педагогіки. Часто вони на заняттях звідти ж зачитуються, що ще більш посилює їхню академічність та відірваність від живого навчально-виховного процесу.

Новаторство Каплінського полягає у виборі саме таких педагогічних ситуацій, які б хвилювали своєю нетрадиційністю та новизною. Він спрямовує у практичне русло справедливе твердження Г.І.Щукіної: “...ситуація новизни відіграє роль стартового механізму в актуалізації емоційної сфери і є важливим чинником забезпечення пізнавального інтересу...” [19,130].

У цьому плані досить цікавими для студентів виявляються численні ситуації з власного досвіду В.В.Каплінського в школі та виші. Особливу увагу привертають ситуації, які одночасно озброюють студентів тими чи іншими методами та прийомами виховного впливу. Так, розглядаючи тему «Прийоми педагогічної взаємодії», педагог звертається до досить цікавих для студентів ситуацій з власного досвіду роботи з успішного застосування саме тих прийомів, які аналізуються на занятті. Наведемо приклади застосування прийому вибуху та організації успіху в навчанні з власного досвіду В.Каплінського.

Використання В.В.Каплінським ситуації вибуху в навчально-виховному процесі університету:

Під час лекції з теми «Самовиховання» помітив, що один студент відволікає інших і сміється. Розповідав про щось серйозне, і це вимагало відповідної серйозної реакції. Усі уважно слухали. Відчувався емоційний відгук аудиторії. Стояла тиша. Я зробив паузу й зупинив погляд на обличчі цього студента. На деякий час він припинив сміх, але невдовзі знову почав відволікати своїх сусідів, сміючись. Тоді я попросив його піднятися, не стримав негативних емоцій і вигнав з аудиторії, принизивши перед усім курсом.

Студентам був наочно продемонстрований антипедагогічний прийом, поєднаний з нетактовністю викладача, який досі постійно акцентував увагу на необхідності дотримання принципів безумовного позитивного ставлення до особистості вихованця, поєднання поваги з вимогливістю. Враз своїми діями викладач перекреслив ті педагогічні цінності, які постійно декларував студентам.

Наступного дня студент прийшов на кафедру просити вибачення: через кілька тижнів на нього чекав екзамен. Але за зовнішньою ознакою «Простіть мене» приховувалася озлобленість і ненависть.

Усвідомленість моєї педагогічно недоцільної поведінки посилилася. У хлопця було гостре почуття власної гідності, і я враз відчув те, що він приховував: «Я ніколи не забуду, як ви мене принизили перед усім потоком. Моя озлобленість не пройшла. Я вам не простив».

Остання пара з педагогіки виходила за рамки традиційних. Це був калейдоскоп яскравих миттєвостей, які ми пережили з ними протягом усього процесу вивчення педагогіки (ситуації, цитати, події, відеофрагменти тощо).

Це було не звичайне повторення, а відновлення на новому емоційному рівні пережитих подій і миттєвостей.

Серед них я згадав і таке: 26 жовтня... Четвер... Лекція на особливо серйозну тему «Самовиховання» ...Я вигнав з лекції Толю Ч.

Студент здригнувся. А я до нього з такими словами: «Анатолію! Те, що я зараз скажу, не сприймай як слабкість. Слабкі й непорядні люди, навпаки, мстять. Сильні люди – великодушні. Якщо вони були не праві, то вони знаходять у собі сили попросити вибачення. Саме це я хочу зараз зробити. Прости мене за те, що я тоді принизив тебе, а студентам продемонстрував спосіб впливу, який сам засуджую. Але, Толю, на такій серйозній лекції так несерйозно...» Цю фразу я не встиг завершити. Її завершив сам Анатолій коротким і тихим «Простіть». Це вже був інший студент. В його очах я побачив замість недавньої озлобленості тепло і вдячність.

На екзамені Анатолій відповідав набагато краще, ніж я очікував. Упевнений, якби не було цієї ситуації, його відповідь була б, як завжди, досить посередньою. А через рік державний екзамен з педагогіки він склав на «відмінно».

Використання В.Каплінським прийому організації успіху в навчанні:

На семінарах з педагогіки став помічати, що Денис, відповідаючи на питання, починає хвилюватися, робить велику паузу, після якої йому буває важко продовжити відповідь.

Я відчував, що він готується до занять, однак не знав, як допомогти йому бути впевненим. Група, в якій вчився Денис, була сильною, і йому, як майстрові спорту з боксу хотілося також бути на рівні з іншими не тільки в спорті, а й у навчанні.

Допоміг мені в цьому один прийом педагогічного впливу, сутність якого з того часу я навмисно не розкриваю студентам на лекції, а свідомо приховую, щоб у разі необхідності знову використати можливості його ефективного впливу.

Одного разу я попросив Дениса, який покидав аудиторію останнім, залишитися і сказав йому: «Денисе, я впевнений, що ти вмієш берегти таємниці. Те, що я хочу тобі зараз запропонувати, має залишитися між нами». Заінтригований Денис слухав уважно продовження моєї пропозиції. Я розкрив перед ним план наступного семінару, вибрав одне із питань і запропонував: «Ти знаєш, що я не часто звертаюся до списку. Наступного разу на перші два питання я викликати тебе за бажанням. А тебе викличу за списком. Ти маєш усіх здивувати своєю впевненою, логічною та глибокою відповіддю, ведучи себе так, щоб ніхто про нашу домовленість не здогадався. Це має бути зразкова усна відповідь. Якщо чогось не розумітимеш, підійди й запитай мене». Денисові дуже сподобалась моя ідея.

На семінарі після обговорення перших двох питань за бажанням я сказав, що хочу перевірити, чи всі готувались до семінару, і глянув у журнал. Називаю нібито випадковий номер, той, який заздалегідь зафіксував у пам'яті.

Виходить Денис. Усі в очікуванні його звичайної посередньої відповіді. Денис на диво відповідає чітко, повно, впевнено, логічно. Студенти приголомшені. Такого ніколи не було. Що трапилось? Про хитрість прихованого впливу ніхто не здогадався. Денис був окрилений першою перемогою над своєю невпевненістю й хвилюванням.

Дивлюся на обличчя найсильніших студентів, у яких читаю прихований підтекст: «Невже Денис перевершив мене? Не може цього бути! Треба і мені постаратися наступного разу».

На наступному семінарі помічаю, що ситуація успіху, яка була спеціально створена для Дениса, дає свої плоди: Денис став упевненішим у собі, а рівень підготовки окремих студентів зріс.

Методом незакінчених речень ми перевірили вплив занять В. Каплінського з використанням ситуативного методу на мотиваційно-ціннісну сферу особистості студентів, що вже закінчили вивчати курс педагогіки. Фразу «особисто для мене педагогіка була предметом, який...», студенти, не пишучи своїх прізвищ (обов'язкова умова), продовжують так:

“Знання деяких предметів зразу ж після екзамену чи заліку вивітрюються. Я не сказав би, що знання з педагогіки надовго запам'яталися. Однак таке відчуття, що ці знання не вивітрились, а, навпаки, поглибились, і обов'язково виручать, допоможуть, коли опинишся в складній ситуації...”; “У педучилищі я не любила педагогіку. Вона була надто сухою. Відкрити її як життєво значущу науку допомагали ситуації з фільмів. Завдяки їм матеріал з підручника, що здавався надто відірваним від реальності шкільного життя, оживав...”; “Фрагменти фільмів ніби оживляли педагогіку й допомагали збагнути всю красу і велич виховного процесу...”

«Переглядаючи калейдоскоп відомих сюжетів, я думав про життя, яке можна прожити нецікаво, перебуваючи у сплячці і думаючи, що все ще попереду. Приміряючи їх до себе, починаєш краще себе розуміти, який ти є насправді. Наче бачиш той шлях, по якому і тобі треба йти. А найважливіше – робиш для себе висновки, що головний день досягнення успіху – сьогоднішній...»

Та найяскравішим, на нашу думку, доказом правильності шляху використання педагогічних ситуацій не лише як засобу навчання, але й як потужного виховного засобу слугують наступні роздуми:

Я палила з 9 класу. Свою звичку не вважала шкідливою, хоча багато чула, читала, знала про негативні наслідки паління. Коли на парі з методики виховної роботи стала йти про це мова, подумала: «Знову про це... Нічого нового не почую...». Однак її зміст на мене сильно вплинув, особливо вразив кульмінаційний відеофрагмент. Факти приголомшили й викликали серйозні роздуми про те, що я роблю... Дзвоник з пари... Перерва... Вийшла за межі університету, взяла цигарку... Перед очима фрагмент фільму, колір шкіри

маленької дитини, жах... Не хочу палити! Не буду палити! Не можу! Я вдячна долі, випадку, що так вчасно почула й побачила цю відеоситуацію (див. додаток 3).

Відгуки студентів свідчать про ще один (найважливіший) новаторський аспект професійної діяльності В.Каплінського: реалізація виховного потенціалу педагогічних дисциплін. Унікальність цього явища у тому, що він зумів викликати величезний інтерес до проблем виховання у студентів інституту фізичного виховання і спорту, у яких педагогіка за рейтингом вже багато років на першому місці серед інших дисциплін, у тому числі спеціальних. У названому інституті завершується вивчення педагогічних дисциплін авторським курсом В.Каплінського «Основи виховної діяльності вчителя фізичної культури». У чому ж саме інноваційність?

Педагог В.В.Каплінський на вимогу часу готує не просто вчителя-предметника, а вчителя, який сам створює навчальне середовище.

Що ж досить часто гальмує успішність процесу навчання, заважає запустити його, перешкоджає включенню учнів у навчальну діяльність? У чому ж може приховуватись пусковий механізм успішної навчальної діяльності? Такі запитання ставить Каплінський майбутньому педагогу, переходячи від емоційного перегляду фільму до аналізу й синтезу нових форм педагогічної взаємодії, доходячи висновку, що «... пусковим механізмом успішного, внутрішньо мотивованого навчання може бути лише вплив на мотиваційно-ціннісну сферу особистості, тобто виховання у вузькому розумінні. Спочатку виховний вплив на ту сферу, яка включає в себе потреби, погляди, переконання, почуття, а потім навчання. Навчання через виховання, через здійснення виховних впливів» [16, 6].

В.Каплінський дивиться на зміст своїх занять не лише очима програми, а й очима студентів, керуючись принципом, який Д. Карнегі назвав «принципом суниці з вершками»: «Я люблю суницю з вершками, а риба любить черв'ячків. Але коли я йду на риболовлю, я думаю не про те, що я люблю, а про те, що любить риба».

Однак педагог не підлаштовується під смаки студентів, а наповнює визначені програмою теми життєво значущим змістом, орієнтацією на його якісну характеристику, опираючись на новаторський досвід педагога Є.М.Ільїна, на думку якого «... розум будь-якими способами чинить опір абстрактному знанню, яке ні сьогодні, ні завтра, ні тут, ні там ніяк себе не проявить...» [1, 135].

На наш погляд, новаторство педагога полягає і в тому, що він розширює границі компетенції майбутнього тренера. «... Викликати інтерес, заінтригувати, сформулювати потребу, заставити замислитись, включитись у самостійний пошук, викликати післядію, переконати у важливості, вплинути на емоційну сферу...» [16, 9] – все це цілі, які супроводжують його педагогічну діяльність.

Нові підходи знайшли своє відображення в авторському навчальному посібнику, створеному без жодного використання інтернет-ресурсів «Основи

виховної діяльності вчителя фізичної культури», особливістю якого є те, що подана в ньому друкована інформація – це лише частина змісту посібника, функція якої: ”А тепер давайте простежимо, як це робиться на практиці”. Він містить відеоситуації з кожної теми, відеоілюстрації теоретичних положень тієї чи іншої теми. Більшість із них відображають специфіку діяльності вчителя фізичної культури. Однак є багато педагогічних ситуацій з досвіду організації навчально-виховного процесу вчителів інших навчальних дисциплін, що дозволяє виходити за межі своєї вузької спеціальності, розширювати та поглиблювати психолого-педагогічну компетентність. Такий підхід розвиває асоціативне мислення, дає змогу запозичати й адаптувати до своєї спеціальності педагогічний досвід учителів інших предметів і не перебувати під впливом усталених стереотипів. Інформація на електронних носіях не лише доповнює друкований зміст посібника, а й гармонійно поєднується з ним, виступаючи або його логічним початком, або практичним продовженням.

Якісними характеристиками дієвості даного підходу, на нашу думку, можуть слугувати численні відгуки студентів про роботу за методикою В.В.Каплінського, в основі якої – реалізація виховного потенціалу названої вище авторської навчальної дисципліни та інших педагогічних дисциплін.

... Цей предмет я полюбив ще з першого заняття. До цього я був немов у тумані. Але з появою ОВР моє життя змінилось. Я став по-іншому дивитись на людей, змінив своє ставлення до них. У мене є молодший брат, і я бачу, що мої батьки неправильно його виховують. Він чинить їм опір. Однак мене він слухає. Він став моїм «піддослідним кроликом», на якому я практикую виховну роботу. Потім розповів усе батькам і теж помітив зміни...

...після кожної пари, прийшовши в гуртожиток, сидимо і ділимося враженнями. Але навіть самі цього не усвідомлюємо, що наші розмови є післядією занять з основ виховної діяльності.

Практична спрямованість навчальної дисципліни “Основи виховної діяльності вчителя фізичної культури” має своє продовження і на державному іспиті, який виходить за рамки традиційного.

Інноваційний характер комплексного державного екзамену, що включає в себе “Основи виховної діяльності вчителя фізичної культури” полягає у тому, що одне з екзаменаційних завдань передбачає аналіз живої педагогічної ситуації, яка демонструється на екрані (див. додаток 3). Причому, відеоситуації не повторюються (їхня кількість значно перевищує кількість студентів, що складають державний іспит). Відбір відеоситуацій здійснюється за такими критеріями: 1) відповідність змісту ситуації програмному змісту державного екзамену; 2) проблемність; 3) спрямованість на професійні функції вчителя фізичної культури; 4) можливість застосування теоретичних положень при аналізі та розв’язанні ситуації; 5) лаконічність.

Таким чином, здійснивши аналіз інноваційних наукових праць та професійної діяльності педагога В.Каплінського, ми визначили її основні інноваційні аспекти: інноваційний підхід до використання у навчально-

виховному процесі проблемних педагогічних ситуацій; мотивація студентів інституту фізичного виховання й спорту до вивчення педагогічних дисциплін на основі реалізації їх пізнавального та виховного потенціалу; організація конкурсів педагогічної майстерності як засобу професійного зростання майбутнього педагога; спонукання студентів до самовиховання в процесі вивчення педагогічних дисциплін.

Новаторство професійної діяльності педагога В.Каплінського полягає в тому, що при вивченні педагогічних дисциплін він задіює не лише інтелектуальну, а насамперед мотиваційно-ціннісну сферу, що сприяє переходу змісту цих важливих дисциплін у внутрішній план особистості майбутнього педагога, викликаючи післядію і стаючи керівництвом успішної самостійної практичної діяльності. Наведемо приклади застосування В.В.Каплінським методу виховних ситуацій (природніх) у виховних цілях і підведемо підсумки дослідженню його новаторського досвіду відгуками студентів.

Ситуація - подолання В.В.Каплінським негативного ставлення студентів-істориків до педагогіки.

Прийшовши до студентів-істориків на заміну, я одразу ж відчув негативне ставлення до педагогіки. Інтуїція мене не підвела: невдовзі залунали недоброчливі репліки про Макаренка. Один хлопець, Олег, безумовний лідер групи, взагалі відмовився відповідати на питання семінару: «Мені це не потрібно. Це декларативні мертві знання. Яка з них користь?» Інші його підтримали.

Тут панувала цілковита свобода думок. То були часи перебудови. На кожному кроці чулись слова: «застій», «загнівання», «новаторство», «прискорення». Історики висловлювались так вільно, мабуть, ще й тому, що я прийшов до них на одне заняття й вони від мене жодним чином не залежали. Я тоді подумав: «Інколи замінювати корисно. Від студентів, з якими працюєш постійно і які з тобою пов'язані майбутнім екзаменом, нечасто почувеш правду».

Мої співрозмовники відкрито зізнались, що педагогіку називають дзяблiстикою (від прізвища доцента Дзяблика, який читав в них цей курс). Я розумів причину такого ставлення, бо добре знав доцента Дзяблика, його професійний рівень, методика викладання. Мій колега, наприклад, полюбляв питання типу: «Що таке вчитель?», на яке потрібно було відповідати абзацем на півсторінки з конспекту його лекції... Я дипломатично намагався переключити розмову з особистості викладача на зміст семінару, однак відчував, що і я для них був «дзяблiстом», оскільки також читав цей «нудний» предмет.

Як змінити їхнє ставлення до педагогіки? Насамперед, керуючись відомою закономірністю, що сприйняття виховних впливів залежить від ставлення до людини, яка їх здійснює, мені необхідно було змінити ставлення до себе, вплинути на їхнього лідера, паралельно переконати їх у тому, що педагогіка, яку вони вважали «декларативною мертвою наукою», насправді жива, цікава і необхідна.

— Досі я слухав вас. Уважно. Не перебиваючи. Дозвольте тепер висловити свою власну думку.

Мені сподобалась ваша відкритість, прямота. Я ціную це в людях. Хтось з великих говорив: «Спіратись можна тільки на те, що чинить опір». Я не сумніваюсь, що ви такі ж сміливі і в присутності викладача, якого я сьогодні заміною (іронія).

Однак ніколи не кваптесь з узагальненнями. Давайте спробуємо подивитись на педагогіку з іншого боку. Не така вона вже й декларативна і мертва, як вам здається. Щоб переконати у цьому, я хотів би поставити вас в умови, коли миттєво потрібно прийняти рішення. Хотів би чути від вас не **що** можна робити, а **як** потрібно діяти. Отож спробуйте знайти вихід.

Ви, Олеже, уявіть себе батьком дорослого сина, який мало не вкоротив собі віку...

Ви, Андрію, поставте себе на місце слідчого, який має схилити людей до свідчення...

Ви, Оксано, вже закінчили університет, отримали диплом, потім захистили дисертацію й приходите на першу свою лекцію, скажімо, з новітньої історії, а один студент спить...

Ви, Світлано, студентка-практикантка. Проводите урок історії, і раптом учень зауважує, що на столі лежить шпаргалка...

Даю п'ять хвилин на роздуми, а потім ви маєте запропонувати оптимальний спосіб впливу. Згадайте: педагогіка і є наукою про способи впливу на людину.

Спочатку я вислухаю вас, потім запропоную свої моделі можливої поведінки.

Я відчув, як щось змінилося, щойно почав призначати кожному із студентів індивідуальні завдання — дійсно цікаві та життєві.

Коли дійшла черга до Олега, я настільки був здивований його варіантами розв'язання ситуації, що вмить забув і пробачив йому злі репліки щодо Макаренка, доцента Дзяблика та педагогіки взагалі.

До кінця заняття залишилось кілька хвилин, і я сказав:

— Скоро дзвінок. Ми з вами попрощаємось. А чи зустрінемося ще — не знаю. Кращі варіанти запропонував Олег. Кожен з них я хочу оцінити окремою п'ятіркою. Сьогодні у нас була особлива пара. І п'ятірки особливі. Хочу залишити їх у вашому журналі. Немає? Хай староста принесе.

В аудиторії стояла тиша. Кілька хвилин мовчки чекали. Я згадав початок заняття. Тепер переді мною сиділи зовсім інші студенти.

Прошло кілька років. Був червень. Після державних екзаменів я чекав біля Будинку офіцерів маршрутне таксі. Зупинилась чорна іномарка, клацнули двері, і чоловічий голос, звернувшись по імені та по батькові, запросив мене сідати. У водієві я одразу ж впізнав колишнього студента-історика Олега. Розмова почалась із запізненого його вибачення. А дорогою ми згадували ту «пару», яка, за його словами, залишила світлий слід не тільки в пам'яті, а й у душі.

Ситуація з досвіду роботи В.Каплінського в школі: спомини з двома невідомими:

На початку 1980-х років мені запропонували посаду завуча середньої школи з особливим педагогічним колективом, в якому кожний п'ятий вчитель колись був директором.

Особливо виділявся Григорій Никифорович — останній «колишній», якому ще й досі хотілося зберегти директорські права. Його «виховні монологи», звернені до «надто самостійних» учнів, дуже часто ставали тим батоном, що, за словами В. О. Сухомлинського, «торкаючись ніжного тіла, обпікає, залишаючи на все життя грубі рубці».

Але одного разу лідер десятикласників Сашко не витримав чергової образи та сміливо захистив свою гідність. Мене тішив цей вчинок.

У напівпорожній учительській я мирно розмовляв з директором школи. Раптом різко відчинились двері, і розлючений Григорій Никифорович заштовхнув Сашка до кімнати.

Директор, звичайно ж, став на захист свого попередника, і вони обидва дивляться на мене: мовляв, твоя черга «вчитувати» Сашка. Якщо я це зроблю, я зраджу себе й свого учня, зруйную так нелегко встановлений контакт із лідером класу. До речі, саме в цьому класі мій наступний урок...

Пригадую, у виставі за повістю Б. Васильєва «Завтра була війна» обвинувачкою ні в чому не винного учня була завуч школи Валентина Андронівна (Валендра), а директор мав виголосити виховний монолог. Актор А. Болтнєв, що грав директора, перед тим, як почати говорити, непомітно для Валендри показав учневі піднятий вгору великий палець — мовляв, молодець! — і підморгнув, тобто підтримав і підбадьорив хлопця, а потім заходився докоряти йому як годиться. Учень дивився на директора-однодумця з розумінням, очі його сяяли.

А я тоді не захистив Сашка, не виявив сміливості. Його погляд, спрямований на мене, був злий, сповнений ненависті.

Коли я почав урок у Сашковому класі, на мої питання ніхто не відповідав. Наступного дня в класі так само стояла нестерпна тиша. Десятикласники не могли пробачити мені відсутність мужності, яку б я мав проявити «не на словах, а на ділі», як вони потім писали.

Що ж робити? Чекати, що все налагодиться само собою? За небажання відповідати всіх карати незадовільною оцінкою? Поговорити з Сашком наодинці, щоб «повернув» мені клас?

Подальша мета полягає в тому, щоб повернути собі повагу учнів і відновити нормальні стосунки з ними. Отже, я йду до класу, який вирішив оголосити мені бойкот, і пересвідчуюся, що мовчанка триває...

...І раптом, цілком несподівано для себе, я вирішив вдатися до них по допомогу — щиро, від душі. Я вибачився, що маю вийти на кілька хвилин, пішов до учительської, взяв тридцять чистих аркушів паперу і повернувся до класу.

— Шановні, я прийшов зараз зовсім з іншими намірами і темою уроку. Дуже шкодую, що мій вчинок, вірніше його відсутність, зруйнував наші

стосунки. Я не хочу повторити цю помилку. Напишіть, будь ласка, на цих чистих аркушах фразу: «Якби вчителем був я і опинився у подібній ситуації, я б...» Це є тема нашого сьогоднішнього уроку-роздуму. Ваша порада для мене надзвичайно важлива. А якщо комусь важко подолати бар'єр недовіри до мене, можете просто посидіти, подумати. З'явиться бажання — тоді писатимете. Такий самий чистий аркуш я візьму й для себе, буду разом з вами аналізувати те, що сталося.

На початку наступного уроку без будь-яких коментарів я зачитав уривки з письмових роздумів десятикласників. Певен: таких порад не зміг би дати жодний методичний посібник. Учні самі допомогли зняти з наших стосунків наліт іржі.

Яскравим і переконливим свідченням дієвості авторської методики професійної діяльності В. В. Каплінського у вищому навчальному закладі є численні анонімні відгуки студентів інституту фізичного виховання і спорту про значення навчальної дисципліни «Основи виховної діяльності вчителя фізичної культури».

...Коли ми спочатку дивились живі фрагменти, а потім звертались до неживої теорії, то ця теорія оживала. І ще вона оживала тому, що проникала в мене не через голову, а через душу. Саме душею я починав розуміти її необхідність.

...Многое переосмыслил, многое открыл, а пацаны говорят, что стал мягче.

...Як правило, інші нас повчають, говорять, що потрібно робити це, а це потрібно робити так. На тих заняттях все було по-іншому. Спочатку нам розповідали, а потім казали: «А тепер подивіться, як це робиться».

...Раніше між поняттями «вчитель» і «вихователь» я не бачив жодних відмінностей... Тепер я зрозумів, що вихователь — це окрема наука. І виявляється, що ця наука досить цікава, корисна й сучасна.

...Я завжди приходив додому й розповідав своїй сім'ї про те, що я сьогодні почув на занятті з основ виховної діяльності.

...Фрагменти фільмів, які ми переглядали на цих заняттях, були досить сильним поштовхом до виконання дій. Їх наповненість серйозним смислом спонукала до серйозних вчинків.

...Коли ви на парі натискали паузу на пульті й ставили нам запитання, тоді відкривались двері в мою свідомість.

...Відеоситуації були підібрані таким чином, що допомагали побачити себе і свої помилки, заряджали енергією й спонукали до самовдосконалення.

...Ця дисципліна навчила мене розв'язувати проблеми без конфліктів, стримано, спокійно й педагогічно грамотно, а також виходити переможцем зі складних ситуацій.

...Ця навчальна дисципліна допомагає мені в спорті. Дивно, але це правда.

...Особисто для мене слово «виховання» було просто словом, яке залишалось поза рамками моїх життєвих та майбутніх професійних інтересів. На одній з перших лекцій я збагнув секрети виховання й вони мене

зацікавили. У мені прокинувся інтерес до таємниць цього процесу, який з кожним наступним заняттям закріплювався й збільшувався. Особливо його стали підігрівати педагогічні фільми, я став цікавитись книгами з проблем виховання, я став помічати, що його методи і прийоми такі ж справжні й дієві, як і прийоми боротьби, якою я займаюсь...

...Знання, які я отримую, діють. Я їх часто практикую з молодшою сестрою і маленькою племінницею. Не завжди виходить, але приємно отримувати результати й переконуватись у їхній значущості.

...Ця дисципліна змінила моє ставлення до сім'ї і сім'ї до мене. Зі своїм старшим братом я часто конфліктував. Недавно вирішив звернутись до одного з прийомів виховної взаємодії і отримав результат: брат погодився, що помилявся, і попросив вибачення. Я теж перепросив його, і зараз ми найкращі друзі, справжні брати. Думаю, що цей приклад – лише початок збагачення мого досвіду та змін у моїй поведінці.

...Відеоситуації, які ми аналізуємо, допомагають мені в житті приймати правильні рішення й часто застерігають від неправильних дій.

...Ловлю себе на думці, що сам стаю вихованішим.

...Мені, юнаку, ця наука «реально вставила мізки».

...Я раніше не надавав серйозного значення слову «виховання», поки не побачив силу його дії, спочатку у фрагментах фільмів, які ми аналізували, а потім в реальному житті.

...На першій парі ви створили для мене педагогічну ситуацію і поставили мене в роль батька. Я її розв'язав по-своєму, а потім, прийшовши додому, запропонував її своїм батькам. Але вони розв'язали її не моїм способом, а вашим. Це мене здивувало й переконало в тому, що наші заняття спрямовані в правильне русло.

...Цей предмет робив мене сильнішим у тому плані, що вчив мене перемагати інших не з допомогою грубої конкуренції і малоефективних дискусій, а з допомогою знань і розуму.

...Мені було цікаво й корисно, тому що в кожній відеоситуації я шукав себе і думав, як би я вчинив на місці того чи того педагога.

...В одній із відеоситуацій я побачив себе. Там тренер вигнав хлопця з команди. Жалкую, що не побачив її раніше. Вона б мені дала прекрасний приклад моєї подальшої поведінки і боротьби з собою. Я б також тоді постарався спочатку перемогти себе, а потім його. На жаль, я в цій ситуації вчинив по-іншому... і програв.

...Ця дисципліна ніби дала мені право на самостійне володіння автомобілем. Раніше мені вказували, куди їхати, де повернути, з якою швидкістю їхати, де гальмувати. Тепер я сам можу обирати, куди прямувати, де повернути, а особливо, де потрібно гальмувати.

...Цей предмет надав мені реальну допомогу в моїй тренерській роботі. Я збагнув, який важливий той аспект нашої діяльності, що називається вихованням. Це умови, без яких коефіцієнт корисної дії наших зусиль низький. Я працюю в комерційній спортивній установі з дітьми заможних батьків. Випробовував на них те, що зміг запам'ятати, і все на 100%

спрацьовувало. І ще предмет відкрив для мене «потаємні ходи підходу» до батьків.

...Особисто мені найбільше сподобалась тема «самовиховання». Як на мене, то це найважливіша тема. Я збагнув, як важливо побороти найголовнішого свого ворога – своє «я». І результати цієї перемоги найприємніші.

...Цей предмет надихнув мене бути не просто тренером, а тренером-вихователем. Без цього я не зможу стати позитивним героєм у житті своїх вихованців, авторитетом і майже рідною людиною. Але не лише надихнув, а й неабияк підготував.

...Цей предмет спонукав мене до досить важливого кроку в моєму житті. Якби мені хтось сказав, що це станеться після лекції, я б над ним дуже посміялась. Я п'ять років палила. Зупинитись не вистачало сили волі. На лекції ви розповідали про свою викладачку, дуже цікаву людину, яка палила й померла від раку легенів (останнє було сказане між іншим, але з підтекстом, особливо остання фраза: «Вона не здогадувалась, що ті білі запашні цигарки, які вона щоденно виймала з красивої пачки, можуть невдовзі стати її вбивцями»). Це мене пробило й заставило прийняти серйозне рішення.

...Ця дисципліна стала для мене маленьким початком великого продовження.

...Я повірив у велику силу виховання. Насамперед тому, що відчував його сильний вплив на себе самого. Я не встиг отямитись, як почав змінюватись із середини. І це тому, що в моєму житті з'явився авторитет. Кожна пара – це ніби окрема частинка мозаїки, склавши яку, я зрозумів, що став зовсім іншою людиною.

...На лекції із самовиховання я зрозумів, як можна боротись зі шкідливими звичками й поганими думками – головне, не відкривати їм дверей. І ще зрозумів, що сила волі – це коли не хочеш, а робиш; коли не можеш, а робиш; це коли хочеш одного, а робиш те, що потрібно.

...Дивно, але ці заняття і цей предмет зробив мене сильнішим. Сьогодні остання пара – фініш. Але попереду нелегка дистанція життя. Якби не цей предмет – я б досі перебував би в застої, як та механічна птаха, що застрягла між гіллям. Тільки що прозвучали слова пісні: «Мгновенья раздают, кому позор, кому бесславье, а кому бессмертье» і застрягли у свідомості. Спасибі, що дали поштовх і можливість прозріти.

Література:

1. Ильин Е.Н. Искусство общения / Е.Н. Ильин. – Москва: Педагогика, 1982. – 199 с.
2. Каплинский В.В. Педагогические ситуации как средство развития умственных способностей будущих учителей и воспитательного воздействия на учащихся / В.В.Каплинский // «Педагогика и психология: тренд, проблемы, актуальные задачи». Сборник научных статей. Международная научн.-практ. конференц. – Краснодар, – 2013. – С.62-69.

3. Каплинский В.В. Развитие общепедагогических способностей студентов в процессе преподавания педагогических дисциплин / В.В.Каплинский // Формирование личности советского учителя: Тезисы докладов научно-практической конференции. – Кривой Рог, 1990. – С.81-82.
4. Каплінський В.В. 100 складних ситуацій на уроках та поза уроками: шукаємо рішення. Навчальний посібник для майбутніх учителів / В.В. Каплінський. – Вінниця, 2003. – 79 с.
5. Каплінський В.В. Аналіз природних виховних ситуацій як метод підготовки та перепідготовки класних керівників / В.В. Каплінський // Наукові записки ВДПУ ім. М.Коцюбинського. – Вип. 33. – Вінниця, 2010. – С. 248-254.
6. Каплінський В.В. Використання відеоситуацій у процесі вивчення педагогіки / В.В.Каплінський // Наукові записки. ВДПУ ім. М.Коцюбинського. – Сер.: Педагогіка і психологія. – Вінниця, 2002. – С. 142-146.
7. Каплінський В.В. Використання художніх фільмів у процесі вивчення педагогіки (з досвіду роботи) / В.В. Каплінський // Сучасні вимоги до виховної діяльності вчителя початкових класів / Матеріали III регіональної науково-практичної конференції. – Вінниця, 2006. – С. 35-42.
8. Каплінський В.В. Вплив на емоційно-ціннісну сферу особистості майбутнього вчителя в процесі вивчення педагогіки / В.В. Каплінський // Виховання молоді на принципах християнської моралі. – Матеріали регіональної наукової конференції 16 лютого 2012 р. – Вінниця, 2012. – С. 24-27.
9. Каплінський В.В. Конкурс педагогічної майстерності як засіб професійної підготовки майбутніх учителів / В.В. Каплінський, Т.М. Кошолар // Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. – Сер.: Педагогіка і психологія. – Вип. 36. – Вінниця, 2012. – С. 191-198.
10. Каплінський В.В. Критерії відбору педагогічних ситуацій для лабораторних та практичних занять з дисциплін педагогічного циклу / В.В. Каплінський // Наукові записки. ВДПУ ім. М.Коцюбинського. – Вип. 4. – Сер.: Педагогіка і психологія. – Вінниця, 2001. – С. 50-53.
11. Каплінський В.В. Навчально-методичні матеріали до державного кваліфікаційного екзамену (освітньо-кваліфікаційний рівень «спеціаліст») / В.В. Каплінський. – Вінниця, 2010. – 70 с.
12. Каплінський В.В. Реалізація виховного потенціалу змісту педагогічних дисциплін / В. В. Каплінський // Наукові записки ВДПУ ім. М.Коцюбинського. – Вип. 10. – Сер.: Педагогіка і психологія. – Вінниця, 2004. – С. 131-135.
13. Каплінський В.В. Реалізація виховного потенціалу лекцій та практичних занять з організації самовиховання / В.В. Каплінський // Наукові записки ВДПУ ім. М.Коцюбинського. – Сер.: Педагогіка і психологія. – Вип. 35. – Вінниця, 2011. – С. 116-123.
14. Каплінський В.В. Різновиди педагогічних ситуацій та їх використання на заняттях з дисциплін педагогічного циклу/ В.В. Каплінський // Наукові

записки. ВДПУ ім. М.Коцюбинського. – Вип. 6. – Сер.: Педагогіка і психологія. – Вінниця, 2002. – С. 177-180.

15. Каплінський В.В. Спрямованість дисципліни педагогічного циклу на розвиток мотиваційно-ціннісної сфери особистості / В.В. Каплінський // Психолого-педагогічні проблеми розвитку особистості в сучасних соціокультур. Умовах. – Зб. матер. Всеукр. науково-практ. конференції. – Вінниця, 2011. – С. 142-147.

16. Каплінський В.В., Основи виховної діяльності вчителя фізичної культури: Навчальний посібник / В.В. Каплінський, І.О.Асаулук. – Вінниця: ПП «ГД «Едельвейс і К», 2014. – 294с.: іл.

17. Кулюткин Ю. Н. О подходах к исследованию структуры профессиональной педагогической деятельности / Ю.Н.Кулюткин – Л., 1997. – 86 с.

18. Смирнов С.А. Понятие режиссуры игры в педагогике / С.А.Смирнов. Вестник высшей школы. – 1987 – №6 – С.34-39.

19. Щукина Г.И. Проблемы познавательного интереса в педагогике / Г.И.Щукина. – М: Педагогика,1971 –150 с.